

**ZA
DOMOVINO
– S TITOM
V KINO!**

Josip
Broz
Tito
in mi

Zoran Smiljanić

30 LET JE MINILO, ODKAR JE PRENEHALO BÍTI SRCE ENEGA NAJVEČJIH SINOV SLOVENSKE MATERE.

30 LET, V KATERIH SO SE NJEGOVI OTROCI S SOLZAMI V OČEH SVEČANO ZA OBLJUBLJALI, DA BODO VZTRAJALI NA NJEGOVI POTI, POTEM PA JIM JE NEKAKO SPODRSNILO IN ŽE SO Z NOŽEM PRISTALI NA BRATSKEM VRATU.

30 LET, KO SO GA MNOGI METALI NA SMETIŠČE ZGODOVINE, A SE JE VEDNO ZNOVA VRAČAL KOT DUH IZ PRETEKLOSTI ALI KOT PODOBA NA MAJICAH MULCEV, KI NE VEDO TOČNO, KAJ NJEGOV LIK POMENI, A SE ZAVEDAJO, DA Z NJIM USPEŠNO PROVOCIRAJO TASTARE.

30 LET RAZKRIVANJA NJEGOVIH VELIKIH IN MALIH SKRIVNOSTI, KULINARIČNIH NAVAD, SPOLNIH RAZVAD IN ŠOKANTNIH POLITIČNIH POVEZAV (BIL JE TAJNI AGENT CIE, VATIKANA, PENTAGONA, KREMLJA, PA ŠE AL-KAIDE POVRHU).

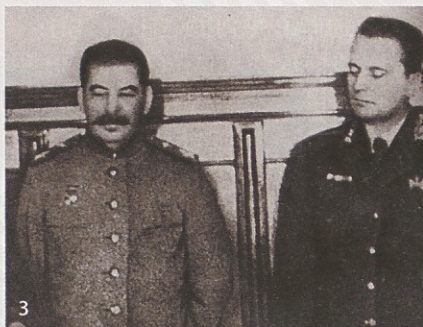
30 LET, KO JE BIL KRIV ZA VSE, KAR SE NAM JE HUDEGA ZGODILO, A SO GA LJUDJE VSEENO KLICALI NAZAJ.

30 LET, KO SO SE TISTI, KI SO GA NAJBOLJ SOVRAŽILI, MIRNE DUŠE ŠLEPALI NA NJEGOVO SLAVO.

30 LET, V KATERIH SE JE Z VSAKIM NOVIM RAZKRITJEM, DA JE VEDEL ZA TO ALI UKAZAL ONO, NJEGOV MIT LE ŠE BOLJ KREPIL.

30 LET, KO SE JE SLOGAN »PO TITU TITO!« URESNIČIL NA NAJBOLJ BIZAREN NAČIN.

IN SEVEDA 30 LET FILMOV, TV-SERIJ, DOKUMENTARCEV, KNJIG, ŠTUDIJ IN KOPIČENJA NOVIH IN NOVIH SENZACIONALNIH ODKRITIJ. PRISTAVIMO TOREJ TUDI MI SVOJ PISKRČEK IN SI OGLEJMO 30 TITOVIH NASTOPOV V DOMAČIH IN TUJIH FILMIH, KAKO SO GA OBRAVNAVALI PRED IN PO NJEGOVI SMRTI, KATERI IGRALCI SO GA UPODOBILI TER KAKO GA JE VIDEL SLOVENSKI FILM.

1. Tito in film

Tito se je zavedal moči filma. Bil je strastni filmofil, zato je dal v prostranih kletnih prostorih Belega dvora urediti razkošno mini kinodvorano z udobnimi fotelji, kjer je ob kozarčku viskija in cigari užival ob najnovejših filmih. Svojo ljubezen do filma pa je znal uporabiti tudi v politične namene: na projekcije je pogosto vabil republiške funkcionarje, katere so skozi luknjo v zidu opazovali Titovi špiclji in si vestno zapisovali, kako se obnašajo ob določenem prizoru. Prefrigani maršal je iz njihovih reakcij razbral, s kakšnimi ljudmi ima opravka.

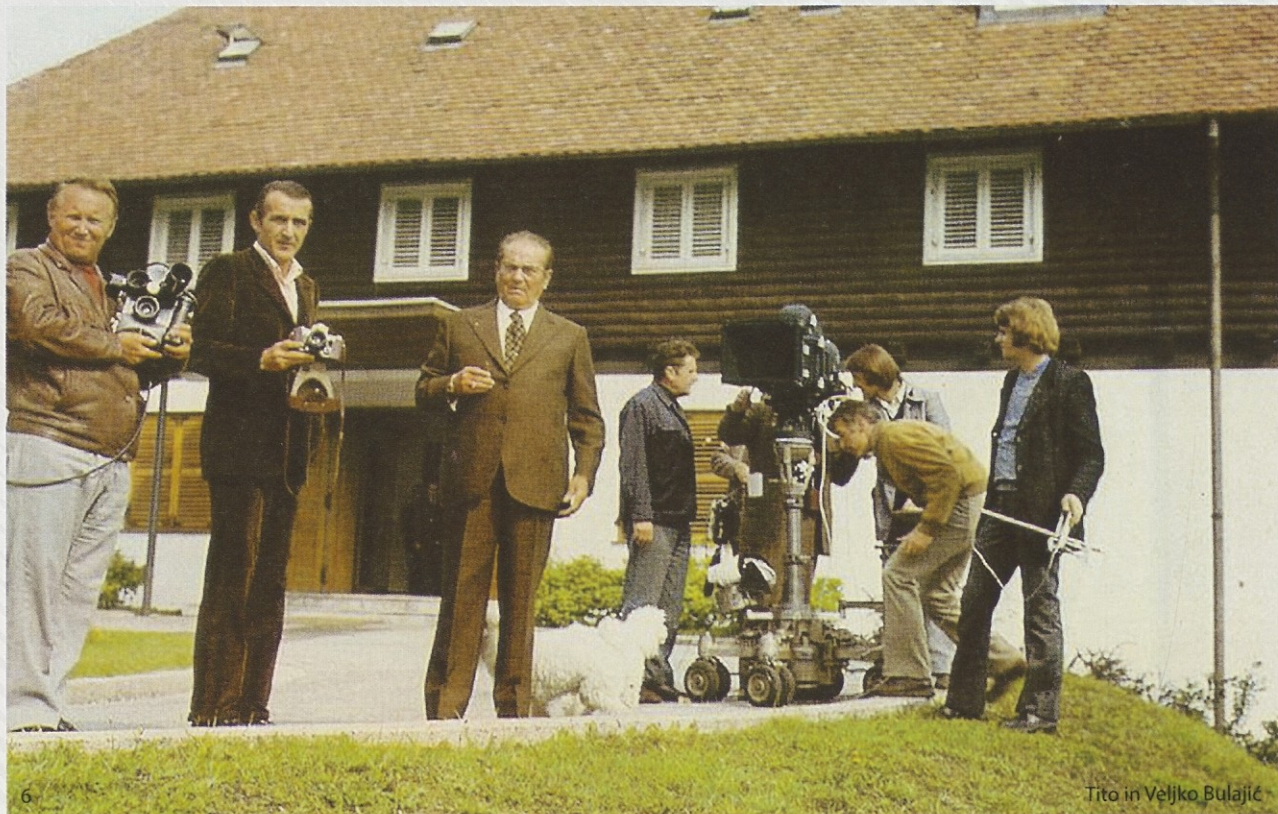
2. Tito kot Mohamed

Čeprav je bil Tito edina prava zvezda številnih partizanskih filmov, ga – paradoksalno – do 70. let tako rekoč nismo

videli na platnu. Desetletja si ga nihče ni upal niti dotakniti. Nastopal je le v dokumentarnih prologih, v pesmih, kot slika na steni, grafit na zidu (*Živeo TITO!*) ali krik iz ust jurišajočih partizanov (*»Za Tita i partiju - URAAAA!«*). V filmu *Desant na Drvar* (1963, Fadil Hadžić) bi po vseh pravilih žanra in dramaturgije moral nastopiti v glavni vlogi, a ga le nekajkrat za hip vidimo od daleč. Tako v glavni vlogi nehote pristanejo nemški komandosi.

3. Tito in Stalin

Tito se je na filmu prvič pojavil že leto po koncu vojne, ko mu je Stalin podaril laskavi spektakel *V gorah Jugoslavije* (*V gorah Jugoslavii*, 1946, Abram Room in Eduard Tisse) o *»herojski osvobodilni bitki narodov Jugoslavije.«* Film so Rusi deloma posneli tudi v Sloveniji, kjer so Julijci nadomeščali

Tito in Veljko Bulajić

bosanske hribe. V vlogi Tita je nastopil »veliki sovjetski narodni umetnik« Ivan Bersenjev, v posnetkih od daleč pa ga je nadomeščal naš Lojze Drenovec. Tito Stalinu filmske usluge ni vrnil in že čez dve leti (1948) sta se tovariša na smrt skregala.

4. Tito kot Jezus

V svojem diplomskem filmu *Plastični Jezus* (Plastični Isus, 1971) je režiser Lazar Stojanović arhivske posnetke tovariša Tita svetoskrunsko postavil ob bok Anteju Paveliću, Draži Mihailoviću in celo Hitlerju, češ, saj so vsi isti. V nekem drugem prizoru je vključil arhivske posnetke študentskih demonstracij leta 1968, ko policija v imenu ljudstva s pendreki brutalno mlati socialistično mladino. Hip zatem Tom Gotovac (glej prejšno številko *Ekrana!*) s sarkastičnim glasom bere zapisnik iz bombaškega procesa, kjer Tito kljubovalno žuga svojim sodnikom, »... da obstajajo moralni zakoni, ki so močnejši od napisanih.« Razkačeni partijski ideologi so film po hitrem postopku zalučali v bunker, Stojanovića pa v zapor. Tam je odsedel tri leta, film pa so prvič spet zavrteli šele leta 1990.

5. Tito in anarhisti

Po premiernem predvajanju v Puli je neznano kam poniknil tudi *Mlad in zdrav kot vrtnica* (Mlad i zdrav kao ruža, 1971, Joca Jovanović), za tiste čase šokantni *trash & camp* izdelek,

ki opisuje kariero delinkventa in morilca Stevana (Dragan Nikolić). Poleg tega, da antijunak po nalogu Službe državne varnosti (pa tudi iz lastnega veselja) pobija ljudi kot po tekočem traku, je partijskim cenzorjem še posebej šla v nos ironična uporaba Titovega slavnostnega govora ob dnevu mladosti. Film so po 35. letih izbrskali, ga obnovili in izdali na DVD-ju.

6. Tito je Anglež

Po *Bitki na Neretvi* (1969, Veljko Bulajić), kjer Tita spet ni bilo na spregled, pa čeprav so vsi govorili o njem, je definitivno napočil čas, da stopi iz ilegale in se postavi na ogled. Svečana premiera naj bi se zgodila v novem superspektaklu *Sutjeska* (1973, Stipe Delić), vendar so si politiki skočili v lase glede tega, kdo ga bo igral, saj je vsak preferiral igralca iz svoje

republike. Nazadnje so našli salomonsko rešitev: Tita bo igral tujec, angleški zvezdnik Richard Burton in menda je izbiro požegnal sam maršal. Legenda pravi, da so Burtonu izplačali okrogel milijon dolarjev na roke, za ta denar pa je dostavil leseno igro in okorno mletje srbohrvaščine (podkrepljeno s katastrofalno sinhronizacijo).

7. Tito je Srb

Partija gre le enkrat na led, zato so v herojskem eposu *Užička republika* (Užička republika, 1974, Žika Mitrović) glavno vlogo zaupali srbskemu igralcu Marku Todoroviću, ki je Tita očitno hotel odigrati dostojanstveno in vzvišeno, izpadel pa je brezizrazno in odsotno, skoraj zaspano. Ampak vsaj srbohrvaško je znal govoriti. Ko pa so po izpraznjeni vlogi hlastnile tudi druge republike – »Zdaj smo mi na vrsti!« – je zanimanje za federativne vojne epopeje, v katerih je nastopalo pol JLA in četrt Holivuda, nenadoma uplahnilo in republiški mogotci so se za politični prestiž obrisali pod nosom.

8. Tito je zahodni vohun

»Si titoist? Titoist si! Priznaj, da si titoist!« vrtajo izpraševalci češkoslovaške/ruske tajne policije v Yvesa Montanda, ki so ga obtožili »mednarodnega vohunstva in izdaje« v filmu *Priznanje* (L'aveu, 1970, Costa-Gavras). Pejorativni izraz titoizem je kakopak zrastel na zeljniku užaljenega Stalina.

9. Tito v Ameriki

V psihološki kriminalki *Mesto nevarnosti* (Hustle, 1975, Robert Aldrich) – pri nas je izšel na DVD-ju pod naslovom *Naglica* – se detektiv Burt Reynolds (BR) in *high-class* prostitutka Catherine Deneuve (CD) pogovarjata o njegovem obisku večnega mesta:

BR: »V Rimu sem spoznal neko jugoslovansko igralko iz Trasteveri.«

CD: »Trastévere. In?«

BR: »Bila je zelo zadeta in končala sva v postelji.«

CD: »Kakšna je bila?«

BR: »Kar dobra. Vendar je kar naprej stokala Vito, Vito!«

CD: »Si prepričan, da ni bilo Tito, Tito?«

BR: »Ne, če bi rekla Tito, Tito, bi me minilo.«

Zanimivo je, da so film v 70. letih pri nas mirno odkupili in predvajali, le ta dialog so izrezali. Šele DVD-izdaja nam je razkrila resnico.

10. Tito je Hrvat

TV-serija v treh delih *Bombaški proces* (1978, Branko Ivanda), posvečena 50. obletnici znamenitega sojenja, ki je Tita zaradi neuklonljive države (*»Tega sodišča ne priznavam, odgovoren sem edino moji komunistični partiji.«*) izstrelilo na sam partijski vrh. Tita je solidno upodobil Rade Šerbedžija.

11. Tito na toplem

V *Igmanskem pohodu* (Igmanski marš, 1983, Zdravko Šotra), prvem filmu po maršalovi smrti, je Tito (v gromovniški interpretaciji Lazarja Ristovskega) januarja '42 ustanovil Prvo proletarsko brigado, ji zdeklamiral motivacijski govor, potem pa jo nagnal v ekstremni mraz, sneg in led planine Igman.

Sam v »legendarnem pohodu« ni sodeloval. Rezultat: 40 borcem so brez narkoze amputirali zmrznjene ude. Usoda je Tita dohitela slabih 40 let pozneje, ko je v Kliničnem centru tudi sam ostal brez noge.

12. Tito med mafijo

Generalka za srečanje velikih treh na Jalti: v TV-filmu *Iz oči v oči v Neaplju* (Licem u lice u Napulju, 1983, Dejan Čorković) sta se v Neaplju srečala dva velika, Tito in Winston Churchill. Tita igra Mihailo 'Miša' Janketić.

13. Tito, prvič

Štiridelna TV-nadaljevanka *Dnevi AVNOJ-a* (Dani AVNOJ-a, 1983, Sava Mrmak) obravnava ustanovitev in ideološko oploditev SFR Jugoslavije, Tita pa je spet upodobil preverjeni vodilni kader Marko Todorović (*Užiška republika*). Serija je pri gledalcih (in politikih) naletela na ugoden sprejem, zato so o novih Titovih pustolovščinah sledili še trije deli franšize (spodaj) z istim režiserjem in glavnim igralcem. Produkcija RTV Beograd.

14. Tito, drugič

Še ena nadaljevanka *Odhod bojevnika, vrnitev maršala* (Odlazak ratnika, povratak maršala, 1986, Sava Mrmak), ki pokriva revolucionarne dogodke od leta 1941, ko Tito organizira odpor v okupiranem Beogradu, do leta 1945, ko zmagoslavno vkoraka v osvobojeno prestolnico. Todorović se v Titovi koži počuti vse bolje.

15. Tito, tretjič

Misija majorja Athertona (Misija majorja Atertona, 1987, Sava Mrmak), tridelna TV-serija se ubada z britansko misijo, ki se namerava na lastne oči prepričati, kdo se zares bori proti okupatorju, četniki Draže Mihailovića ali Titovi partizani. Angleži v Draži kakopak prepoznajo zahrbtnega in hinavskega dvoličneža, medtem ko Tito izpade ponosni, pogumni in pokočni voditelj. Ja, tako bi mi radi, da nas vidi Zahod. Todorović se je v maršalski uniformi že čisto sprostil.

16. Tito, četrtič, zadnjič in nikoli več

Ob 40. obletnici slovitega Titovega »ne« Stalinu je nastal še sklepni del sage z naslovom *1948 – Zarota in izdaja* (Četrdeset osma – Zavera i izdaja, 1988, Sava Mrmak), ki pa izpostavlja svetle plati informbirojevske krize, tiste bolj mračne pa elegantno zamolči. Čeprav je serija v celoti dokaj uspešno prepletla zgodovinski, dokumentaristični in dramatični vidik, pa ostaja pogled na Tita ideološko pravoveren, politično korekten in izrazito neproblematičen. Vse štiri »sezone« nadaljevanke o Titu so zato zgolj jubilejnega, informativnega in propagandnega značaja. Marko Todorović pa se je zapisal kot absolutni rekorder, ki je Tita upodobil kar 14-krat.

17. Tito kot groznja

V filmu *Oče na službenem potovanju* (Ota na službenom putu, 1985, Emir Kusturica) pionirčka Malika ob slavnosti predaji štafete predsedniku zvrniškega okraja zmede slabo pripeta bucika, zato se ob deklamiranju zmoti ravno v tistem delu, kjer omenja tovariša Tita. Katastrofa!

18. Tito in slovenska dilema

Nekdanji soldat Rdeče armade Jože Malek (Polde Bibič) se po vojni vrne domov. Še preden s polnimi pljuči zadihla zlato svobodo, se že znajde pred novo dilemo: ali naj se odloči za Tita ali Stalina? *Moj ata, socialistični kulak* (1987, Matjaž Klopčič).

19. Tito kot omajana veličina

Čeprav je nastal med najhujšim divjanjem vojne v ex Jugi, je *Tito in jaz* (Tito i ja, 1992, Goran Marković) presenetljivo miroljuben, zabaven in prijazen film, kot bi prišel iz nekega drugega planeta. Ali časa. Moj debelušni 10-letni soimenjak (Dimitrije Vojnov, danes eden vodilnih srbskih filmskih kritikov) leta 1954 zmaga na tekmovanju za najboljši spis o Titu, nagrada pa je pohod v Kumrovec, ki se spremeni v nočno moro. Nazadnje maršal v svoji rezidenci osebno sprejme in pogosti udeležence pohoda. Tita je malce sarkastično upodobil izvrstni Vojislav 'Voja' Brajović.

20. Tito kot Lazar

Večni provokator Želimir Žilnik je v huronski farsii *Tito drugič med Srbi* (Tito po drugi put medju Srbima, 1993), mešanici igranega filma, dokumentarca in skrite kamere, na beograjske ulice poslal igralca v maršalski uniformi (Dragoljub Ljubičić), ki je mimoidoče spraševal, kako se jim kaj godi v demokraciji. Okoli »Tita« se je v hipu zgrnila množica ljudi, ki ga jemljejo povsem zares (kljub temu, da je od njegove smrti minilo 13 let), mu tožijo o svojih težavah in ga rotijo, naj se vrne, češ, da bodo volili zanj. Ali pa naj vsaj s seboj v nebesa vzame vse svoje naslednike. Žilnika je med snemanjem aretirala in odpeljala policija, kmalu se je na

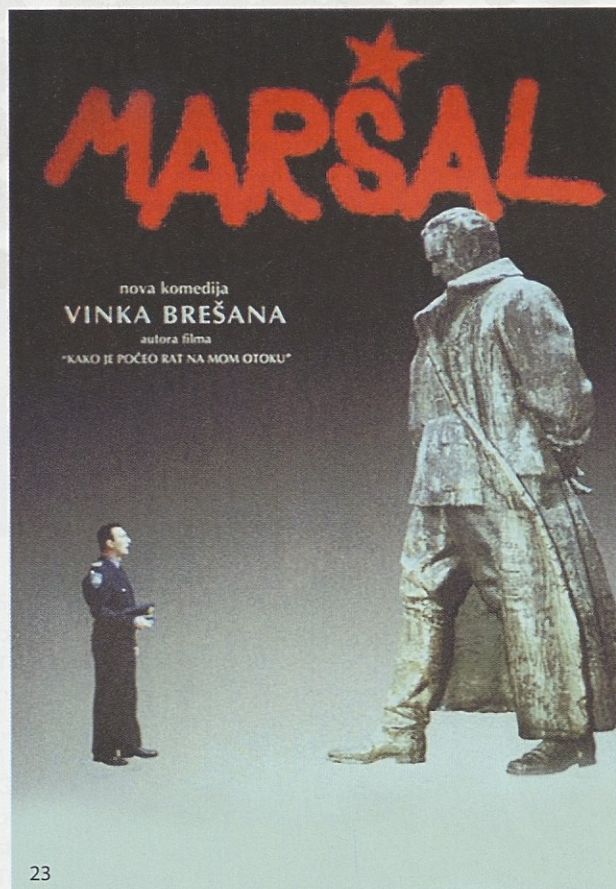

22

postaji pojavil »Tito« in policajem rekel: »Dajte no, spustite ga, saj je le neškodljiv filmar.« In so ga res. Titova avtoriteta še vedno deluje.

21. Tito in Forrest Gump.

Norčevanja iz Tita je vse polno tudi v filmu *Podzemlje* (Underground, 1995), vendar se Emir Kusturica ni zadovoljil zgolj z nizanjem dokumentarnih posnetkov, ampak je igralca Mikija Manojloviča računalniško »montiral« v Titovo bližino (na paradi, sprejemu, plesu ...). Kar je zabavno. Poleg Tita si je krepko privoščil tudi Slovence in to dvakrat: prvič, ko leta 1941 v Mariboru nemško okupacijsko vojsko dočakajo s pesmijo in cvetjem, ter v drugič, ko leta 1980 s solzami v očeh pospremijo Tita na njegovo zadnjo pot iz Ljubljane v Beograd. Oba »slovenska« prizora je podložil s pesmijo

23

Lili Marleen. Kar ni zabavno. Za natolcevanje, obrekovanje in žalitve pa je prejel celo Zlato palmo v Cannesu. Kar je tragično.

22. Tito kot *coitus interruptus*

V filmu *Lepe vasi lepo gorijo* (Lepa sela lepo gore, 1996, Srdjan Dragojevič) se na eni strani medsrbskega konflikta nahaja Bata Živojinović, kot predstavnik stare generacije, revolucije, bratstva in enotnosti, Titov vernik, ki je ob njegovi smrti prepešal 300 kilometrov, da bi se mu poklonil, drugi pa Nikola Kojo, novokomponirani pragmatični cinik in kriminallec, ki do generacije »očetov« čuti le globok prezir: »Dokler vam je šepavi Zagorec tlačil v rit sposojene dolarje, ste srali o bratstvu in enotnosti in se smehljali eden drugemu! Imeli ste položaje, ženske, avte, vse, kar ste si zaželeli. Potem, ko se vam ni več dvignil, ste se spomnili, da bo treba poravnati račune.« Zabaven je tudi prizor, ko fantiča na skrivaj gledata poštarja in učiteljico med seksom v naravi. Iz tranzistorja se zasliši vest o smrti tovariša Tita. Učiteljica zajoka (»Kako čemo sad bez našeg Tite?«), fanta pa se na vse pretege napenjata, da bi iz sebe iztisnila kakšno solzico, a jima ne uspe.

23. Tito kot zombi

Po zaspanem mestecu na hrvaškem otoku začne strašiti duh Josipa Broza. Kaj zdaj? Nič, kot dobrodošlo atrakcijo ga vključijo v turistično ponudbo. *Marsal* (1999, Vinko Brešan).

24. Tito v Makedoniji

Makedonsko-slovensko-belgijsko-francoska koprodukcija *Jaz sem iz Titovega Velesa* (Jas sum od Titov Velesa, 2007, Teona Strugar Mitevska) sicer nima kaj veliko skupnega s Titom, je pa eden tistih filmov, ki se ponaša z njegovim imenom v naslovu, kar je modra marketinška poteza. Poleg tega nas je spomnil na masovno histerijo, ko je se hotela vsaka vas v Jugoslaviji ovenčati z njegovim imenom.

25. Tito in Slovenci

Slovenski film se je Titu praviloma izogibal v širokem loku. Nekako ni vedel, kaj bi z njim, ni ga znal vnovčiti, ne v skupni, niti v nacionalni državi. Celotni izkupiček bi se dal strniti v nekaj omemb njegovega imena, obveznih slik in parol na slavnostnih prireditvah in to je to. Aja, ne pozabimo impersonatorja Iva Godniča in Hri-barjeve bande, ki se občasno vključi v neposredni prenos iz nebes, kjer

animiranemu Titu delajo družbo še Slobo, Franjo, Stane in Janez. Ena redkih filmskih izjem je *Outsider* (1997, Andrej Košak), ki se dogaja v času Titovega bivanja v Kliničnem centru. »Starom nije dobro,« zaskrbljeno ponavlja večno dežurni oficir JLA Zijah Sokolović, Nina Ivanič pa rodi malega Mulahasanovića točno na dan, ko je umrl Tito, da iste lokacije sploh ne omenjamo. Lahko potemtakem sklepamo, da gre za njegovo reinkarnacijo?

26. Tito za novo tisočletje

Tito (2001, Janja Glogovac) je dokumentarec, ki se je kuhal skoraj štiri leta: režiserka je snemala v Leskovcu, Beogradu, Osijeku in na Brionih, se pogovarjala s številnimi člani njegovega osebja in postregla s toplim, osebnim, neobremenjenim in užitnim obrokom, garniranim z osvežujočim ženskim pogledom na gospoda Tita. Brez

politične agende, moraliziranja ali ideoloških sodb. Češko-slovenska koprodukcija.

27. Naš človek v Havani

Med Titovo udeležbo na vrhu neuvrčenih v Havani leta 1979 je neki Vlada Vasiljević ukradel beli porsche, z njim ponoči norel po beograjskih ulicah in se norčeval iz počasnih stoenk narodne milice. Podivjanega voznika je bilo treba za vsako ceno prijeti, še preden se Tito vrne s Kube. Oba dogodka v normalni državi ne bi imela nič skupnega, v Jugoslaviji pa sta bila usodno povezana, saj je imelo vsako kriminalno dejanje globok politični pomen. *Beograjski fantom* (Beogradski fantom, 2009, Jovan B. Todorović).

28. Dokumentarci o Titu

Na HRT trenutno vrtijo ambiciozno zastavljeno dokumentarno-

26

igrano nadaljevanko *Tito* dežurnega oportuniste Antuna Vrdoljaka, znanega po izjavi, »da je ob Titovi smrti pil šampanjec«. Čeprav je Vrdoljak odljudna figura, demagog in nacionalist, pa je že v socialističnih časih snemal dobre filme (*Ko slišiš zvonove, V gori raste zelen bor ...*) pa tudi nadaljevanka (zaenkrat) deluje povsem spodobno. Nadaljevanke o Titu sta napovedala tudi režimski režiser Jakov Sedlar (*Gospa*) in izgnani Lordan Zafranović (*Kri in pepel Jasenovca*).

Sicer pa je Tito nastopil v številnih dokumentarcih, državnih snemalci so mu sledili na vsakem koraku, doma in v tujini. Nekateri imajo prav zabavne naslove (*Dolina radosti, Odrpta srca, Maršal Tito operiran, Pregled sodobnega kmetijstva, Hua Kuo Feng na obisku tovarne Rade Končar, Hruščov v Jugoslaviji ...*).

29. Tito in Rambo

Visokoproračunski film o Titu je napovedal tudi nihče drug kot Sylvester Stallone, vendar je projekt padel v vodo.

30. Hvala ti, Tito ...

Na koncu mi dovolite še osebno zahvalo: dragi Tito, zaradi tvoje ljubezni do filma, še posebej vesternov, sem lahko v zaniknem vipavskem kinu kot otrok ogledal kup neverjetnih, čudovitih in odtrganih filmov, ki v druge države Vzhodnega bloka niso nikoli prišli, še več, nekateri so bili tako obskurni, da jih celo ameriški gledalci ne poznajo. Namesto dolgočasnih in patetičnih ruskih filmov sem lahko jezdil po neskončnih ameriških prerijah in užival v najlepših pustolovščinah, ki si jih otroška duša lahko zaželi. Tega ti ne bom nikoli pozabil. In oprost, ker sem ti v spominsko knjigo v Kumrovcu napisal, da sem iz *Vipacco*. Tvoj pionirček ...